

Prof. dr hab. Zbigniew Ziolo

Podkarpacka Szkoła Wyższa im. Bł. ks. W. Findysza w Jaśle

Funkcjonowanie przedsiębiorstwa w strukturze regionu – zarys modelu

WPROWADZENIE

Przedsiębiorstwo jako podmiot gospodarczy nie jest jednostką odizolowaną, ale stanowi jeden z elementów strukturalnych złożonego układu regionalnego. Lokalizacja i rozwój przedsiębiorstwa dokonuje się w oparciu o reguły mikroekonomiczne, według których podstawowym kryterium jego działalności jest efektywność gospodarowania przejawiająca się w dążeniu do maksymalizacji zysku lub obniżenia kosztów działalności. Natomiast kształtowanie się bardziej złożonych struktur regionalnych dokonuje się w oparciu o reguły mezoekonomiczne, które zwracają uwagę na efektywność regionu, czy danego sektora gospodarki jako całości [Górka, 1996; Ziolo, 1996]. Region nie stanowi zatem zbioru jednorodnych jednostek (elementów), ale jest funkcją wielosektorowych podmiotów gospodarczych oraz instytucji, między którymi zachodzą określone relacje. W strukturze regionalnej różnorodne elementy w procesie funkcjonowania i rozwoju w zależności od swojej jakości i potencjału ekonomicznego spełniają w nim określone funkcje.

Przedsiębiorstwo jako dynamiczny czynnik rozwoju regionalnego jest przedmiotem wielu badań dotyczących jego funkcjonowania i rozwoju oraz wybranych elementów jego działalności, np. lokalizacji, efektywności ekonomicznej, majątku, zatrudnienia i in. Natomiast w warunkach wzrostu samodzielności władz samorządowych zachodzi konieczność wypracowania ujęć syntetycznych pozwalających na całościowe analizy funkcjonowania i oceny kierunków przemian układów regionalnych.

PROBLEMATYKA BADAWCZA WPLYWU PRZEDSIĘBIORSTWA NA UKŁAD REGIONALNY

Szczególne zainteresowanie problematyką funkcjonowania przedsiębiorstwa w strukturze regionalnej znajdowało swoje odzwierciedlenie w pracach byłego Komitetu Badań Rejonów Uprzemysławianych, przy Wydziale I PAN,

które zostały podjęte wraz z decyzjami o lokalizacji dużych kombinatów przemysłowych na terenach rolniczych lub słabo uprzemysłowionych. W ramach prac Komitetu powstało wiele interdyscyplinarnych studiów i syntez regionalnych dotyczących lokalizacji dużych inwestycji przemysłowych oraz określania ich wpływu na lokalne i regionalne struktury społeczne, gospodarcze i kulturowe, które wpłynęły na kształtowanie się nowych okręgów przemysłowych: Bełchatowa, Konina, Lubina, Płocka, Puław, Tarnobrzega, Turoszowa. Powstało wiele prac empirycznych analizujących czynniki lokalizacji przedsiębiorstw przemysłowych, rozwój produkcji przemysłowej i działalności usługowej, procesów technologicznych, powiązań produkcyjnych, infrastrukturalnych, powiązań stosunkami pracy, kształtowanie się załóg pracowniczych, wpływu przedsiębiorstw na dochody ludności, przemiany społeczno-gospodarcze regionu, w tym także w powiązaniu z określonymi elementami środowiska przyrodniczego.

Znaczące wyniki badawcze w tym zakresie prezentowały prace prowadzone pod kierunkiem prof. dr Marii Dobrowolskiej w byłej Katedrze Geografii Ekonomicznej, obecnego Uniwersytetu Pedagogicznego, poświęconych procesom kształtowania się Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego [Długosz, Ziło, 2010]. Dorobek tej złożonej interdyscyplinarnej problematyki dotyczącej kształtowania się regionu, prezentowane były w pracach zbiorowych i licznych artykułach [m.in. Dobrowolska, 1968; Ziło, 1978, 1980b]. Prowadzone badania empiryczne nawiązywały do teoretycznych rozważań dotyczących kształtowania się procesów industrializacji i urbanizacji jako głównych czynników wzrostu i przemian struktury przestrzennej [Dobrowolska, 1978a, 1978b] i dotyczyły: fizjograficznego i historycznego podłoża procesów industrializacji i rozwoju kombinatu siarkowego, rozwoju i kierunków oddziaływania przemysłu siarkowego na rejon tarnobrzieski [Gutman, 1978], funkcji kombinatu w procesie wzrostu i przeobrażania struktury przestrzennej [Ziło, 1978b], wzrostu zatrudniania w przedsiębiorstwach i kształtowanie się ośrodków pracy pozarolniczej [Ziło, 1978d], dochodów ludności z pracy w kombinacie i zajęciach pozarolniczych [Ziło, 1978a], wpływu kombinatu na zmiany w rozmieszczeniu i funkcjonowaniu transportu [Kozanecka, 1978], rozwoju infrastruktury energetycznej [Górz, Ziło, 1978], funkcji migracji stałych wywołanych zapotrzebowaniem na kadrę pracowniczą i kształtowaniem się procesu urbanizacji [Dobrowolska, Herma, 1978], kształtowanie się załogi kombinatu siarkowego [Turczyn-Ziło, 1978], problemów zdrowotno-wypoczynkowych załogi kombinatu siarkowego [Jarowiecka, 1978], rozwijania aspiracji młodzieży w zakresie wyboru kierunków kształcenia [Turczyn-Ziło 1979], zmiany w strukturze kształcenia i zatrudnienia młodzieży pod wpływem zapotrzebowania pracowników dla kombinatu siarkowego [Krakowska 1978], kształtowania się ośrodków szkolnictwa

ponadpodstawowego [Turczyn-Zioło, 1983; Turczyn-Zioło, Opis, Zioło 1979; Borowiec, 2010], zmian przestrzenno-organizacyjnych usług [Górz, 1978], syntetycznych ujęć procesów urbanizacji wsi dokonujących się pod wpływem dynamicznie rozwijającego się kombinatu siarkowego [Dobrowolska, Jarowiecka, 1978], powiązań przemysłu z rolniczą bazą surowcową [Fedan, 1987], tendencji wzrostu tarnobrzeskiego okręgu [Zioło, 1978c]. Wieloaspektowe badania empiryczne pozwoliły na dokonywanie prób konstrukcji modelu okręgu przemysłowego oraz potencjalnych powiązań rynkowych siarki [Zioło 1978e, 1980a, 1982a, 1990].

Intensywnie uprzemysławiane regiony były swoistego rodzaju laboratoriami badawczymi złożonych procesów lokalizacji dużych przedsiębiorstw oraz dokonujących pod ich wpływem przemian regionalnych. Wyniki tych badań są nadal aktualne i ważne, ze względu na określenie w nich mechanizmów relacji przedsiębiorstwo układy przestrzenne, które nadal mogą być przydatne w analizie współczesnych struktur regionalnych, kształtujących się w warunkach gospodarki rynkowej. Zaobserwowano w nich różnorodne procesy żywiolowe, które z większym nasileniem występują także współcześnie. W wyniku badań stwierdzono dysharmonie w strukturach regionalnych, które nadal utrzymują się w zakresie zapóźnienia procesów urbanizacyjnych w stosunku do dynamiki rozwoju procesów industrializacji i związanych z nimi rynków pracy [Fajferek, Zioło 1979, 1983]. Konsekwencje tego mamy również we współczesnych strukturach regionalnych. Przejawiają się one w zapóźnieniu rozwoju infrastruktury miejskiej, utrwalania w strukturach wiejskich dużego rozdrobnienia i rozkawałkowania gruntów, słabego tempa urbanizacji, które obecnie są poważnymi barierami w zakresie przebudowy struktur regionalnych i zmniejszają ich konkurencyjność w stosunku do regionów europejskich. Należy zaznaczyć, że określone wówczas przestrzenne nierówności społeczne i ekonomiczne oraz kulturowe występują nadal w układach regionalnych, i lokalnych, a dążenie do ich wyrównywania, czy osłabienia nadal stanowi ważne zadanie dla samorządowych władz regionalnych [Kudełko, 2007].

FUNKCJONOWANIE PRZEDSIĘBIORSTWA W PRZESTRZENI REGIONALNEJ

Częściowe podsumowanie tej interdyscyplinarnej problematyki badawczej zaprezentowano w pracach dotyczących: funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstwa przemysłowego w przestrzeni geograficznej [Zioło, 1988; Rachwał 2008], lokalizacji zakładów przemysłowych [Fierla, 1988; Kuciński, 1998], lokalizacji zakładu przemysłowego na tle ochrony środowiska przyrodniczego

[Dziadek, 1988], siły roboczej i zatrudnienia [Ohme, 1988; Soja, 1988], powiązań produkcyjno-przestrzennych zakładu przemysłowego [Troc, 1988; Gardzina, 1988], powiązań zakładu z elementami infrastruktury technicznej [Górz, Ziolo, 1978; Makieła, 1988; Luchter, 1988], funkcjonowania przedsiębiorstwa w otoczeniu [Fabiańska, Rokita 1991, Jarczewska-Romaniuk, 2004], czy określania strategii wobec wymogów równoważonego rozwoju [Kuciński, 2009].

Wychodząc z założenia, że przedsiębiorstwo nie stanowi odizolowanego podmiotu gospodarczego, ale jest elementem bardziej złożonej struktury regionalnej, w niniejszych rozważaniach podjęto próbę zarysowania modelu jego funkcjonowania w przestrzeni regionalnej. Główna uwaga będzie zwrócona na relacje przedsiębiorstwa z elementami otoczenia regionalnego jako miejsca jego działalności produkcyjnej, usługowej, czy produkcyjno-usługowej.

Przedsiębiorstwo w zależności od potencjału ekonomicznego, form zarządzania, a także zasięgu przestrzennych powiązań decyzyjnych, produkcyjnych, finansowych, kapitałowych, czy rynkowych spełnia w strukturze przestrzennej określone funkcje egzogeniczne lub endogeniczne [Ziolo, 1980, 1994]. Funkcje egzogeniczne pełnią: przedsiębiorstwa podstawowe (wiodące), komplementarne (uzupełniające) i standardowe, a funkcje endogeniczne reprezentują jednostki pracujące na rzecz układu lokalnego.

Funkcje podstawowe spełniają przedsiębiorstwa odznaczające się dużym potencjałem ekonomicznym, nadające regionowi pewną specjalizację oraz charakteryzujące się produkcją o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

Funkcje komplementarne pełnią przedsiębiorstwa pracujące na potrzeby przedsiębiorstw podstawowych. Wśród nich należy wyróżnić zakłady pomocnicze wykonujące np. prace budowlano-montażowe i zakłady towarzyszące, które są źródłem dostaw surowców, półproduktów, unikalnych maszyn i urządzeń, części zamiennych, pary technologicznej, energii elektrycznej i in. Lokalizacja ich oraz poziom technologiczny, a także rozmiary produkcji nawiązują w głównym stopniu do rozmiarów potrzeb przedsiębiorstw podstawowych.

Przedsiębiorstwa o funkcjach standardowych reprezentują jednostki pracujące głównie na potrzeby danego regionu. Obejmują one przedsiębiorstwa dostarczające produktów lub usług na potrzeby zarówno przemysłu, jak i poza-przemysłowych sektorów gospodarki (rolnictwa, budownictwa, handlu, usług informatycznych i in.). Związane są także z tendencjami modernizacyjnymi struktur regionalnych i odznaczają się zazwyczaj regionalnym lub ponadregionalnym zasięgiem oddziaływania.

Przedsiębiorstwa o funkcjach endogenicznych pracują na potrzeby lokalne oraz na potrzeby obszaru oddziaływania danej jednostki osadniczej. Reprezentu-

ją je głównie przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe pracujące na potrzeby ludności, gospodarstw domowych i lokalnych podmiotów gospodarczych.

Lokalizacja i rozwój przedsiębiorstw wiodących związana jest z pierwotnymi czynnikami, które wynikają z regionalnych, czy lokalnych przesłanek (np. baza surowcowa, zasoby wodne, zagospodarowanie infrastrukturalne, odpowiednie zasoby pracy, atrakcyjność regionu dla napływu kapitału, np. w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych) lub przesłanek wynikających z określonej polityki rozwoju gospodarczego kraju, przejawiającej się w działaniach na rzecz aktywizacji gospodarczej danego obszaru czy wyrównywania dysproporcji w zakresie jakości i poziomu życia. Pozostałe zakłady powstają lub aktywizują swoją działalność w wyniku działania czynników wtórnych, wywołanych przez przedsiębiorstwa podstawowe, a także ogólne tendencje zmierzające do modernizacji struktur regionalnych. Związane są one z działaniami na rzecz stworzenia dogodnych warunków dla rozwoju przedsiębiorstw o funkcjach podstawowych czy nawiązują do współczesnych tendencji rozwoju cywilizacyjnego.

PODSTAWOWE UJĘCIA KONCEPCJI REGIONU EKONOMICZNEGO

Każde przedsiębiorstwo funkcjonuje i rozwija się w określonym układzie regionalnym. W literaturze przedmiotu region ekonomiczny jest pojęciem wieloznacznym i nazywany jest często także regionem społeczno-ekonomicznym, czy regionem społeczno-gospodarczym [Berezowski, 1988; Zioło, 1982b]. Generalnie region traktowany jest jako obiektywna kategoria przestrzenna lub jako pojęcie intelektualne.

Pierwsza grupa poglądów traktuje region ekonomiczny (region społeczno-ekonomiczny, region społeczno-gospodarczy) jako obiektywną kategorię ekonomiczno-przestrzenną występującą w rzeczywistości. Spotykamy się tu głównie z trzema głównymi rodzajami pojęć:

- region jako obszar jednorodny (homogeniczny, strefowy), który określany jest jako obszar, którego poszczególne jednostki podstawowe posiadają możliwie wiele wspólnych cech i który równocześnie wykazuje możliwie wiele różnic w stosunku do obszarów otaczających,
- region jako obszar ciężarów i powiązań usługowych, określany jako obszar położony w zapleczu większego miasta lub zespołu miast, powiązany z nim siecią wzajemnych powiązań społecznych, gospodarczych i kulturowych, czyli obustronną wymianą dóbr; ze strony miasta na tereny obszarów oddziaływania kierują się dostawy artykułów głównie przemysłowych, różnego rodzaju usług gospodarczych i pozagospodarczych, a ze strony oto-

czenia kierowane jest głównie zaopatrzenie w żywność, napływają zasoby pracy w postaci migracji stałych, okresowych, czy codziennych dojazdów do pracy; czyli w tym znaczeniu, region to obszar oddziaływania określonego centrum gospodarczego (miasto lub zespół miast) na otaczające go terytorium,

- region jako terytorialnie wykształcony kompleks produkcyjno-usługowy – w tym znaczeniu, region jest to zespół różnych (pod względem rozmiaru potencjału społeczno-gospodarczego) i różnorodnych (pod względem jakościowym), zakładów przemysłowych, rolnych, usługowych, instytucji itp. rozmieszczonych na danym obszarze i wzajemnie ze sobą powiązanych funkcjonalnie.

Ważne cechy regionu to:

- geograficzna jednostka terytorialna, przestrzenna część gospodarki narodowej kraju, posiadająca swoją specjalizację funkcjonalną (produkcyjną, produkcyjno-usługową czy usługową) oraz trwałe wewnętrzne powiązania gospodarcze, społeczne i kulturowe,
- przestrzenne zgrupowanie podmiotów gospodarczych i instytucji, zmieniające się w czasie oraz znajdujące trwałe odbicie w sposobach zagospodarowania określonego obszaru,
- historycznie ukształtowana część przestrzeni geograficznej, mająca u swoich podstaw określone dziedziny działalności oraz specyficzną strukturę gospodarczą.

Druga grupa poglądów traktuje region jako pojęcie intelektualne, swoiste narzędzie analizy naukowej, stosowane do: generalizacji, szeregowania i studiowania przestrzennych skupień zjawisk występujących w przestrzeni geograficznej (Komisja Whittleseya). W tym ujęciu region nie jest układem społeczno-gospodarczym występującym obiektywnie w przestrzeni geograficznej, jest to pojęcie intelektualne, byt stworzony dla celów myślenia, drogą wyboru pewnych cech, istotnych dla badanego zjawiska lub danego problemu przestrzennego, przy pominięciu cech innych uznanych za nieistotne z punktu widzenia przyjętych celów badawczych.

W wyniku prac Komisji Metod Regionalizacji Ekonomicznej Międzynarodowej Unii Geograficznej z lat 1960–1968 (której przewodniczącym był w tym czasie polski uczony prof. Kazimierz Dziewoński) przyjęto trzy podstawowe znaczenia regionu ekonomicznego (społeczno-ekonomicznego, społeczno-gospodarczego), który traktują region jako:

- narzędzie analizy przestrzennej,
- narzędzie organizacji i działania społecznego,
- przedmiot poznania i badania.

Dla określania kierunków strategicznego rozwoju i działań planistycznych, w tym lokalizacji przedsiębiorstw podstawowe znaczenie ma pojęcie „regionalizacja”, które może być stosowane w znaczeniu:

- określonego działania, jakim jest podział danego obszaru na mniejsze części, przy czym główny nacisk kładzie się na metody delimitacji regionów,
- konstruowania lub określania istniejącego w rzeczywistości zróżnicowania przestrzennego, przy czym główną uwagę koncentruje się na określaniu zróżnicowania przestrzennego stanu faktycznego,
- czynnego działania (planistycznego, praktycznego) prowadzącego do kształtowania w pewnej części przestrzeni geograficznej określonego obrazu na przyszłość (np. dawniej dla celu rozwoju przemysłu wyodrębniono obszar Centralnego Okręgu Przemysłowego, Tarnobrzeskiego Okręgu Przemysłowego i in.).

Dla celów zarządzania ważnym zagadnieniem jest: precyzyjne poznanie procesu kształtowania się układu regionalnego, dokonanie jego oceny z punktu widzenia możliwości rozwojowych, określenie celów dalszej przebudowy struktury regionalnej, pobudzenie czynników i kreowanie instrumentów sterujących oraz przemiany organizacji, a także ocena realizacji założonych celów z punktu widzenia efektywności funkcjonowania regionu, a następnie określenie wpływających z niej wniosków dla budowania przyszłych strategii rozwoju [Zioło, 2009].

RELACJE PRZEDSIĘBIORSTWO – REGION

W relacjach przedsiębiorstwo i region zaznaczają się pewne konflikty, których niwelowanie należy do podstawowych zadań zarządów firm i władz samorządowych. Przedsiębiorstwo związane z określonym kapitałem poszukuje najkorzystniejszych miejsc dla osiągnięcia najlepszych efektów ekonomicznych, zgodnie z ogólną zasadą, że kapitał nadaża za zyskiem. Natomiast układ regionalny stawia jako główny cel przyciąganie zewnętrznego lub wygenerowanie wewnętrznego kapitału, dzięki któremu może osiągać wyższy poziom rozwoju społecznego, ekonomicznego i kulturowego. Działania te mają istotne znaczenie dla układu regionalnego, ponieważ prowadzą do podnoszenia jego pozycji konkurencyjnej i stwarzają korzystne warunki dla intensyfikowania procesów rozwoju [Kudelko, 2005, 2007].

W procesie funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstwa w strukturze regionalnej zaznacza się szereg relacji zachodzących między nimi. W strukturze regionalnej występują bowiem różnorodne grupy elementów o określonych funkcjach oraz relacje zachodzące między nimi. Reprezentują je elementy przyrodnicze, społeczno-gospodarcze i kulturowe (tab. 1).

TABELA 1. MIEJSCE PRZEDSIĘBIORSTWA W STRUKTURZE REGIONALNEJ

Przestrzeń regionalna	Przestrzeń przyrodnicza	Podłoże geologiczne	Przedsiębiorstwo	Podłoże geologiczne	Przestrzeń przyrodnicza	Przestrzeń regionalna
		Warunki klimatyczne		Warunki klimatyczne		
		Stosunki wodne		Stosunki wodne		
		Ukształtowanie powierzchni		Ukształtowanie powierzchni		
		Gleby		Gleby		
		Świat roślin		Świat roślin		
		Świat zwierząt		Świat zwierząt		
	Przestrzeń społeczno-gospodarcza	Struktura rolnictwa		Struktura rolnictwa	Przestrzeń społeczno-gospodarcza	
		Struktura przemysłu		Struktura przemysłu		
		Sieć usług		Sieć usług		
		Sieć instytucji		Sieć instytucji		
		Sieć komunikacyjna		Sieć komunikacyjna		
		Stosunki demograficzne		Stosunki demograficzne		
		Sieć osadnicza		Sieć osadnicza		
	Zasoby kapitałowe ludności	Zasoby kapitałowe ludności				
	Przestrzeń kulturowa	Kultura materialna		Kultura materialna	Przestrzeń kulturowa	
		Kultura duchowa		Kultura duchowa		
		Aspiracje społeczeństwa		Aspiracje społeczeństwa		
		Wykształcenie społeczeństwa		Wykształcenie społeczeństwa		
		Zasoby intelektualne		Zasoby intelektualne		
		Świadomość społeczna		Świadomość społeczna		
		Świadomość polityczna		Świadomość polityczna		
	Świadomość kulturowa	Świadomość kulturowa				

Źródło: opracowanie własne.

W strukturze przestrzeni przyrodniczej poszczególne elementy spełniają różne funkcje oraz umożliwiają kształtowanie się często odmiennych procesów przemian. Podłoże geologiczne charakteryzuje się określoną tektoniką i strukturą, która umożliwi występowanie określonych zasobów surowcowych oraz odznacza się określonymi współczynnikami wytrzymałości gruntów, które stwarzają możliwości lokalizacji określonych typów przedsiębiorstw. Warunki klimatyczne kształtują się w wyniku powstawania i przemieszczania się określonych typów mas powietrza. Wyznaczają one kierunki i siłę wiatrów, które mają ważne znaczenie dla lokalizacji obiektów oraz stwarzają możliwości wykorzystania ich jako potencjalnych możliwości wytwarzania energii odnawialnej. Stosunki wodne określają zasoby i jakość wody oraz zmiany ich poziomu w zależności od warunków klimatycznych i przepuszczalności podłoża geologicznego i w ten sposób wyznaczają możliwości wielkości poboru wody. Ukształtowanie powierzchni wpływa na koszty niwelacji terenu, czy wykorzystania jego nachylenia w procesach produkcyjnych i osadniczych. Gleby w zależności od typu umożliwiają odpowiednią produkcję i w znacznym stopniu wpływają na efektywność rolnictwa. Świat roślin można traktować jako źródło surowca (np. lasy), ale także ogranicza działalność gospodarczą poprzez dbałość o ochronę gatunków i struktur fitosocjologicznych. Świat zwierząt obejmuje gatunki związane z danym środowiskiem, zwłaszcza ważne w procesach glebotwórczych, można go także wykorzystać np. poprzez hodowlę zwierzyny łownej, zwracając przy tym uwagę na warunki ekologiczne i ochronę ginących gatunków fauny.

W przestrzeni społeczno-gospodarczej wyróżnione elementy określają jakość i efekty działalności gospodarczej człowieka. Związane są one z poziomem rozwoju technicznego i edukacyjnego społeczeństwa, a także warunkami przyrodniczymi oraz poziomem kultury produkcji i usług. Struktura rolnictwa określa kierunki i efektywność produkcji rolnej, która nawiązuje do rozmiarów zapotrzebowania rynku na określone produkty roślinne, zwierzęce czy ostatnio roślinne surowce energetyczne. Na osiągnięte efekty wpływają m.in. struktura wielkościowa gospodarstw, rozkawałkowanie pól, możliwości przebudowy struktury gospodarstw oraz zmian użytkowania ziemi. Struktura przestrzenna przemysłu obejmuje przedsiębiorstwa przemysłowe oraz zachodzące między nimi relacje techniczno-ekonomiczne, np. powiązania w zakresie zaopatrzenia surowcowego i energetycznego, kooperacji produkcji, prac remontowo-budowlanych, a także relacje konkurencyjne. Przedsiębiorstwa przemysłowe w strukturze regionalnej występują w postaci różnorodnych form koncentracji np. okręgów, ośrodków, zespołów, skupień, czy przemysłu rozproszonego. Sieć usług spełnia bardzo ważną rolę w stosunku do sektorów produkcyjnych i ludności. Związana jest ona z organizacją instytucji otoczenia produkcji i usług, jakością oraz poziomem usług materialnych. Sieć instytucji reprezentuje: jakość finansowych jednostek otoczenia biznesu, jednostek edukacyjnych, administracji publicznej oraz instytucji samorządowych i pozarządowych o określonym stopniu kompetencji i przyja-

znym stosunku do różnych form działalności gospodarczej oraz otoczenia lokalnego i regionalnego. Sieć komunikacyjną określają elementy infrastruktury technicznej (autostrady, drogi, koleje, szerokopasmowy Internet), które umożliwiają sprawną działalność transportową i łączność wewnątrzregionalną i z otoczeniem. Stosunki demograficzne określają atrakcyjność danego regionu dla pobudzania kształtowania rozwoju gospodarczego. Szczególne znaczenie ma: struktura płci, wieku, wykształcenia, nasilenie i kierunki migracji, rozmiary istniejących i potencjalnych zasobów intelektualnych, możliwości budowania kapitału ludzkiego, i społecznego. Sieć osadnicza określa stopień urbanizacji danego obszaru, rozmieszczenie jednostek osadnictwa miejskiego i wiejskiego, stopień zagospodarowania infrastrukturalnego, warunki ekologiczne, które umożliwiają generowania wewnętrznych i przyciągania zewnętrznych czynników rozwoju. Zasoby kapitałowe i finansowe ludności określają istniejące i potencjalne możliwości inwestycyjne, rozmiary chłonności rynku, możliwości rozwoju działalności gospodarczej oraz są wyznacznikiem stopnia zaawansowania procesu kształtowania warstwy średniej.

Obecnie w warunkach budowania społeczeństwa informacyjnego, którego bazę ekonomiczną stanowi nauka, a gospodarka jest oparta na wiedzy szczególnego znaczenia nabiera przestrzeń kulturowa. W dalszym procesie rozwoju społeczno-gospodarczego jej elementy będą odgrywać coraz poważniejszą rolę. Wynika to z konieczności przebudowy społeczeństwa fazy industrialnej i post-industrialnej poprzez wdrażanie nowych reguł efektywnego rozwoju, które prowadzą do budowania społeczeństwa fazy informacyjnej. Ważne znaczenie ma kultura materialna reprezentowana przez układy urbanistyczne, zabytki architektoniczne i narzędzia produkcji, a także jakość techniczna i style zabudowy. Kultura duchowa określa wyznawane wartości, które są podstawą zasad współżycia społecznego, rodzinnego, stosunku do pracy, prowadzenia biznesu oraz jakość świadomości w zakresie działań zgodnych z przyjmowanymi zasadami etyki. Wykształcenie społeczeństwa, jego poziom i jakość oraz struktura, a także możliwości doksztalcania i doskonalenia zawodowego stwarzają możliwości generowania wewnętrznych czynników rozwoju i podnoszenia konkurencyjności układu regionalnego. Zasoby intelektualne umożliwiają podnoszenie innowacyjności społecznej, budowania kapitału ludzkiego, wdrażania instrumentów pobudzania rozwoju społecznego, ekonomicznego i kulturowego ludności. Świadomość społeczna pozwala na budowanie kapitału społecznego, umożliwiającego czynne uczestnictwo w życiu społecznym, stwarza gotowość do działań na rzecz regionu poprzez uczestnictwo w pracach na rzecz podnoszenia jakości życia, a także jakości władz samorządowych. Zwiększająca się świadomość polityczna prowadzi do rozwoju zainteresowania społeczeństwa i uczestnictwa w życiu regionalnym, poprzez budowanie racjonalnych programów rozwoju oraz dokonywania wyboru przedstawicieli do władz w oparciu o reguły konkurencji intelektualnej, ograniczając w tym zakresie działania czynników pozamerytorycznych (często

patologicznych) oraz stwarza możliwości budowania stabilnej sceny politycznej. Świadomość kulturowa umożliwia dbałość o ciągły rozwój zasobów intelektualnych (kształcenie, dokszałcenie, doskonalenie), jako podstawowych czynników rozwoju społecznego i ekonomicznego, uczestnictwo w życiu kulturowym oraz dbałość o efektywne wykorzystywanie wolnego czasu.

Wyróżnione elementy struktury przestrzeni regionalnej w określonym zakresie i nasileniu oddziałują na przedsiębiorstwo ale również na zasadzie sprzężeń zwrotnych przedsiębiorstwo także oddziałuje na poszczególne elementy przestrzeni. Oddziaływanie przestrzeni regionalnej przejawia się w jej atrakcyjności dla przyciągania kapitału w postaci lokalizacji lub zwiększenia możliwości produkcji przedsiębiorstwa. Podłoże geologiczne może być czynnikiem lokalizacji przedsiębiorstwa wykorzystującym zasoby surowcowe, np. wytrzymałość gruntów dla wznoszonych budowli. Warunki klimatyczne wyznaczają miejsca położenia przedsiębiorstwa, a np. czystość powietrza atmosferycznego może być czynnikiem lokalizacji przemysłu elektronicznego. Słaba jakość gleb może stwarzać korzystne możliwości dla zabudowy danej działki natomiast gleby o wysokiej jakości mogą ograniczać takie działania. Poszczególne elementy przestrzeni regionalnej w różnym stopniu wpływają na możliwości lokalizacji przedsiębiorstw. Dla inwestorów zagranicznych, jak twierdzi E. Bojar [Bojar, 2001], podstawowe znaczenie ma: wielkość rynku obecnie i w przyszłości, istniejąca i potencjalna konkurencja, przewidywane koszty działalności (odległość od źródeł zaopatrzenia, rynek pracy, kultura pracowników, koszty transportu), sprawność i dostęp do usług bankowych, interwencjonizm państwa (bariery celne, fiskalizm, zamówienia rządowe, preferencje kapitału i jakości firm, stabilność polityczna i prawna. Z badań B. Domańskiego [Domański, 2001] wynika, że bardzo duży wpływ na lokalizację wywierają także: dogodne położenie w stosunku do odbiorców, współpraca ze strony gminy, bliskość do głównych dróg, zwłaszcza autostrad. Łatwość pozyskiwania wysoko kwalifikowanych specjalistów oraz niskie koszty pracy.

MIEJSCE PRZEDSIĘBIORSTWA W STRUKTURZE REGIONALNEJ

W procesie działalności gospodarczej także przedsiębiorstwo oddziałuje na poszczególne elementy struktury regionu. Może przejawiać się w: zmianach podłoża geologicznego (eksploatacja surowców), stosunków wodnych poprzez pobór wody powierzchniowej lub głębinowej, wyrównywanie deniwelacji terenu, zmianach struktury glebowej, zmianach struktury upraw, pobudzaniu rozwoju przedsiębiorczości poprzez powiązania kooperacyjne lub usługowe, rozwoju sieci usług i doinwestowaniu terenu (budowa infrastruktury sieciowej), migracji ludności i zmianach poziomu wykształcenia, zwiększanie zasobów finansowych gospodarstw domowych poprzez pracę w nowym przedsiębiorstwie, rozwijanie

aspiracji i planów życiowych młodzieży w zakresie edukacji związanych z potrzebami kadrowymi przedsiębiorstwa, podnoszeniu świadomości społecznej, politycznej i kulturowej poprzez konieczność dostosowania się do wymogów kwalifikacji, przyjmowanie nowych postaw, odpowiedzialności indywidualnej i społecznej, i in.

W procesie przemian struktury regionalnej między wyróżnionymi elementami kształtują się określone relacje (tab. 2). Wyrażają one wzajemny wpływ, jaki wywierają na siebie w zakresie przekształceń jakościowych i potencjału. Relacje wewnętrzne zachodzące między elementami przestrzeni przyrodniczej, określa macierz – $[x^{x}_{ij}]$, między elementami przestrzeni społeczno-gospodarczej, macierz – $[y^{y}_{ij}]$ oraz między elementami przestrzeni kulturowej – $[z^{z}_{ij}]$.

Tabela 2. Funkcjonowanie przedsiębiorstwa w przestrzeni regionalnej

Elementy struktury przestrzeni regionalnej			Przestrzeń regionalna			Przedsiębiorstwo	
			Przestrzeń przyrodnicza	Przestrzeń społeczno-gospodarcza	Przestrzeń kulturowa		
			X1, ... ,Xn	Y1, ... ,Ym	Z1, ... ,Zk		
1			2	3	4	5	
Przestrzeń regionalna	Przestrzeń przyrodnicza	Podłoże geologiczne	X1	X^{x}_{ij}	X^{y}_{ij}	X^{z}_{ij}	X^{p}_{ij}
		Warunki klimatyczne	X2				
		Stosunki wodne	.				
		Ukształtowanie powierzchni	.				
		Gleby	.				
		Świat roślin	.				
		Świat zwierząt	Xn				
	Przestrzeń społeczno-gospodarcza	Struktura rolnictwa	Y1	Y^{x}_{ij}	Y^{y}_{ij}	Y^{z}_{ij}	Y^{p}_{ij}
		Struktura przemysłu	Y2				
		Sieć usług	.				
		Sieć instytucji	.				
		Sieć komunikacyjna	.				
		Stosunki demograficzne	.				
		Sieć osadnicza	.				
Zasoby kapitałowe ludności	Ym						

1			2	3	4	5
Przestrzeń kulturowa	Kultura materialna	Z1	Z^a_{ij}	Z^y_{ij}	Z^z_{ij}	Z^p_{ij}
	Kultura duchowa	Z2				
	Aspiracje społeczeństwa	.				
	Wykształcenie społeczeństwa	.				
	Zasoby intelektualne	.				
	Świadomość społeczna	.				
	Świadomość polityczna	.				
	Świadomość kulturowa	Zk				
Przedsiębiorstwo	P_i	p^x_{ij}	p^y_{ij}	p^z_{ij}	p^p	

Źródło: opracowanie własne.

Między elementami różnych kategorii przestrzeni regionalnej zachodzą także relacje. Wiersze modelu przedstawiają relacje aktywne poszczególnych kategorii elementów na pozostałe. Wpływ elementów przestrzeni przyrodniczej na elementy społeczno-gospodarczej ilustruje macierz – $[x^y_{ij}]$, a na elementy przestrzeni kulturowej macierz – $[x^z_{ij}]$. Podobnie wpływ elementów przestrzeni społeczno-gospodarczej na elementy przestrzeni przyrodniczej ilustruje – $[y^x_{ij}]$, a wpływ elementów przestrzeni kulturowej na elementy przestrzeni społeczno-gospodarczej macierz – $[z^y_{ij}]$.

Relacje pasywne przedstawiają kolumny macierzy, np. oddziaływanie na elementy przestrzeni kulturowej, elementów przestrzeni przyrodniczej ilustruje macierz $[x^z_{ij}]$, a oddziaływanie na elementy przestrzeni społeczno-gospodarczej macierz – $[y^z_{ij}]$.

Macierze – $[x^z_{ij}]$ i $[z^y_{ij}]$ nie są sobie równe i przedstawiają odwrotne relacje oddziaływania. Pierwsza z nich opisuje wpływ elementów przyrodniczych na elementy przestrzeni kulturowej, a druga oddziaływanie elementów kulturowych na elementy przestrzeni przyrodniczej. Podobnie wpływ przestrzeni społeczno-gospodarczej na przestrzeń przyrodniczą (m.in. stopień degradacji środowiska przyrodniczego) określa macierz $[y^x_{ij}]$, a wpływ przestrzeni przyrodniczej na przestrzeń społeczno-gospodarczą określa macierz – $[x^y_{ij}]$. Ważne jest także oddziaływanie elementów przestrzeni kulturowej na przestrzeń przyrodniczą – $[z^x_{ij}]$, a wzrost potencjału jej elementów wpływa na większą dbałość o racjonalne gospodarowanie jej zasobami z uwzględnieniem przesłanek ekologicznych.

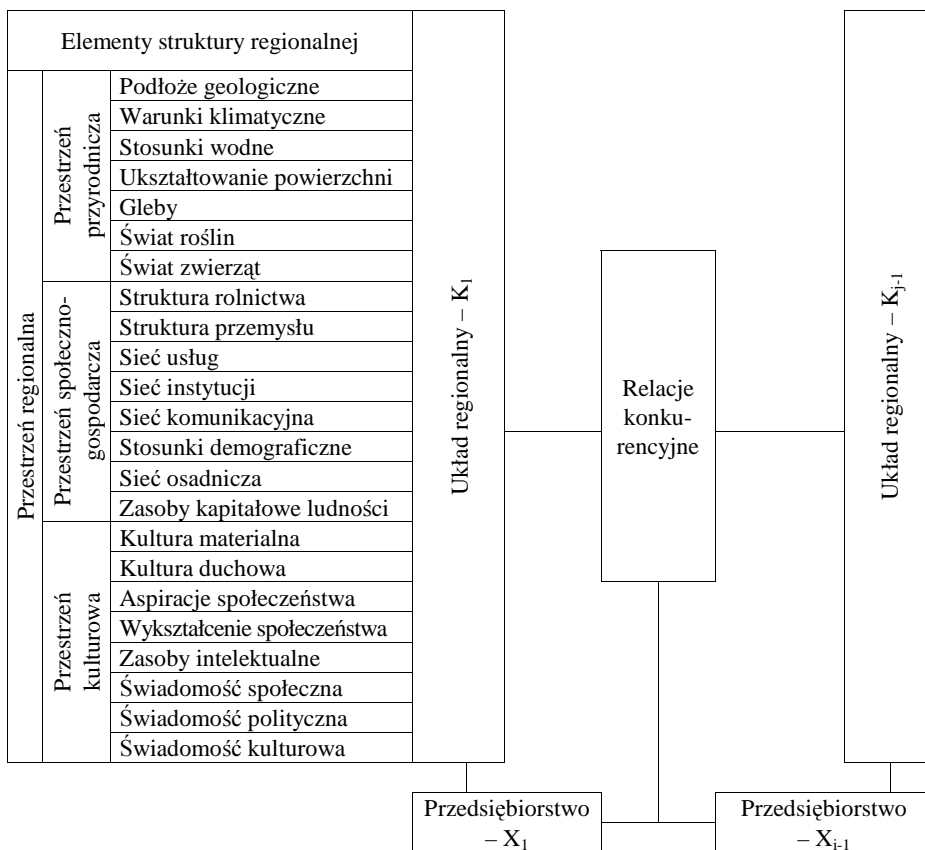
Funkcjonowanie i rozwój przedsiębiorstwa przejawia się w zmianach jego wewnętrznej struktury związanej z: wprowadzaniem nowych zasad organizacji, realizacją nowych inwestycji, wzrostem zatrudnienia, podnoszeniem kwalifikacji pracowników, podejmowaniem bardziej nowoczesnych i coraz bardziej kon-

kurencyjnych produktów, przemianami rynków surowcowych i rynków zbytu gotowych produktów i in. Główne kryterium zmian nawiązuje do reguł mikroekonomicznych (dążenie do maksymalizacji zysku, czy obniżanie kosztów). Relacje zachodzące w tym zakresie przedstawia macierz – $[p^{p}_{ij}]$.

W procesie funkcjonowania przedsiębiorstwo oddziałuje także nie tylko na poszczególne elementy przestrzeni przyrodniczej – $[p^x_{ij}]$, społeczno-gospodarczej $[p^y_{ij}]$ i kulturowej $[p^z_{ij}]$, ale także poszczególne elementy wpływają w różnym zakresie na jego przemiany $[x^p_{ij}]$, $[y^p_{ij}]$ oraz $[z^p_{ij}]$.

Przedsiębiorstwo w strukturze regionalnej nie funkcjonuje samodzielnie, ale w warunkach konkurencyjnych, które tworzą inne przedsiębiorstwa – X_{i-1} (tab. 3).

Tabela 3. Relacje konkurencyjne przedsiębiorstw w przestrzeni regionalnej



Źródło: opracowanie własne.

Konkurencyjne zachowania przedsiębiorstw mogą się realizować w zakresie dostępu do wartości poszczególnych elementów przestrzeni regionalnej (przyrod-

nicznych, społeczno-gospodarczych, kulturowych). Odnosi się do wykorzystywania surowców mineralnych, rolniczych, dostępu do wody, infrastruktury technicznej i ekonomicznej, zasobów pracy i in. Przedsiębiorstwa i zachodzące między nimi relacje konkurencyjne w różnym zakresie przekształcają poszczególne elementy przestrzeni regionalnej dostosowując je do realizacji swoich potrzeb. Tworzą one nową jakość przestrzeni regionalnej, w której często dochodzi do pewnych konfliktów nie tylko między przedsiębiorstwami, ale także między jakością i potencjałem poszczególnych elementów strukturalnych regionu [Kudełko, 2005].

W tej sytuacji ważnym zagadnieniem jest racjonalne zarządzanie układami regionalnymi przez przedstawicieli władz samorządowych. Podejmowane decyzje w procesie zarządzania muszą z jednej strony uwzględniać mechanizmy zachowań przedsiębiorstw, a z drugiej strony mechanizmy kształtowania pozostałych elementów przestrzeni regionalnej. W procesie tym mogą pojawiać się konflikty interesów wynikających z mikroekonomicznych reguł kształtowania przedsiębiorstw i mezoekonomicznych reguł kształtowania struktur regionalnych, które działają w otoczeniu przesłanek makroekonomicznych [Zioło, 1996]. W budowaniu strategii rozwoju należy więc przewidzieć podstawowe funkcje dynamizujące rozwój regionalny dominujących przedsiębiorstw oraz stwarzać możliwe korzystne warunki ich rozwoju, co pociągnie za sobą dynamizowanie rozwoju pozostałych elementów przestrzeni regionalnej. Obok tego samorządowe władze regionalne w oparciu o zasoby mogą stwarzać warunki dla generowania wewnętrznych czynników dynamizujących wzrost gospodarczy regionu, m.in. poprzez podniesienie jakości zasobów intelektualnych w drodze nasilenia procesów edukacyjnych. Dla racjonalnego zarządzania procesem rozwoju regionalnego ważnym zagadnieniem pozostaje jakość otoczenia, które może być źródłem napływu zewnętrznych czynników rozwoju, jak i pobudzania czynników wewnątrz regionalnych.

Zaproponowane podejście pozwala:

- na całościowe ujęcie analizy procesu funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstwa w strukturze regionalnej poprzez określenie jego miejsca wśród wyróżnionych elementów przyrodniczych, społeczno-gospodarczych i kulturowych,
- określenie możliwych kierunków oddziaływania aktywnego i zachowania pasywnego w odniesieniu do poszczególnych elementów regionu,
- określenie kierunków przebudowy struktury regionalnej pod wpływem działalności i rozwoju przedsiębiorstwa,
- traktowanie przedsiębiorstwa jako czynnika dynamizującego wzrost rozwoju regionalnego oraz podnoszenia jego atrakcyjności dla nowych lokalizacji,
- określanie powiązań dokonujących się zarówno w strukturze układu regionalnego i roli w tym zakresie danego przedsiębiorstwa,
- traktowanie przedsiębiorstwa jako ważnego elementu struktury regionalnej oraz wskazuje na konieczność jej modernizacji dla podnoszenia efektów gospodarowania zarówno w przedsiębiorstwie jak i w układzie regionalnym,
- rozeznanie i niwelowanie potencjalnych konfliktów zachodzących między interesami przedsiębiorstwa i układu regionalnego.

W zależności od celów prac badawczych, aplikacyjnych, czy podejmowania decyzji istnieje możliwość dowolnej agregacji bądź dezagregacji wartości i jakości poszczególnych elementów przestrzeni regionalnej. Pozwala to na otrzymanie istotnych wyników, które pozwolą na podejmowanie racjonalnych decyzji dotyczących pobudzania, wzmacniania lub eliminowania elementów ważnych z punktu widzenia potrzeb rozwojowych przedsiębiorstw i związanych z nimi układów regionalnych. Wydaje się, że w miarę wzrostu samodzielności i zwiększenia odpowiedzialności władz regionalnych za rozwój społeczno-gospodarczy i kulturowy zwiększać się będzie zainteresowanie całościowym ujęciami funkcjonowania i rozwoju układu regionalnego, a w jego strukturze wyznaczania określonego miejsca dla przedsiębiorstwa jako istotnego elementu wzrostu. Zaproponowany model pozwala także na dalsze pogłębianie badań podstawowych, dążących do coraz precyzyjniejszego poznania mechanizmu funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstw w strukturze regionalnej, złożoności jej elementów oraz wzajemnych relacji. Poznanie złożonego procesu jest niezbędne dla tworzenia instrumentów służących do kształtowania racjonalnych struktur regionalnych z uwzględnieniem potrzeb przedsiębiorstw oraz uwarunkowań przyrodniczych, społeczno-gospodarczych i kulturowych.

LITERATURA

- Berezowski S., 1988, *Regionalizacja społeczno-gospodarcza*, SGPiS, Warszawa.
- Bojar E., 2001, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w obszarach słabo rozwiniętych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Borowiec M., 2010, *Metodologia badań szkolnictwa i jego wpływu na przemiany układów regionalnych* [w:] *Rozwój naukowo-dydaktyczny i kierunki badawcze Instytutu geografii Uniwersytetu Pedagogicznego*, red. Z. Długosz, Z. Ziolo, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków, s. 45–52.
- Długosz Z., Ziolo Z., 2010, *Rozwój naukowo-dydaktyczny i kierunki badawcze Instytutu Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Dobrowolska M. (red.), 1965, *Rola Kombinatoru Tarnobrzeskiego w przeobrażeniach demograficznych i osadniczych rolniczego zaplecza*, Zeszyty Badań Rejonów Przemysławianych, z. 13, KBRU PAN, Warszawa.
- Dobrowolska M. (red.), 1968, *Demograficzno-osadnicze problemy w Tarnobrzekim Rejonie Przemysławianym*, KBRU PAN, Zeszyty Badań Rejonów Przemysławianych, nr 29, KBRU PAN, Warszawa.
- Dobrowolska M., 1978a, *Fizjograficzne i historyczne podłoże procesów industrializacji* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzekiego Rejonu Przemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Przemysławianych, PWN, Warszawa.

- Dobrowolska M., 1978b, *Procesy industrializacji i urbanizacji jako czynniki wzrostu i przemian struktury przestrzennej rejonu uprzemysławianego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Dobrowolska M., 1978c, *Uogólnienia dotyczące wyników badań empirycznych nad koncepcją wzrostu społeczno-ekonomicznego Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Dobrowolska M., Herma J., 1978, *Funkcje migracji statych w procesie urbanizacji Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Dobrowolska M., Jarowiecka T., 1978, *Procesy urbanizacji wsi Tarnobrzieskiego Rejonu Siarkowego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Domański B., 2001, *Kapitał zagraniczny w przemyśle Polski*, IGiGP UJ, Kraków.
- Dziadek S., 1988, *Lokalizacja zakładu przemysłowego a ochrona środowiska przyrodniczego* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków.
- Fabiańska K., Rokita J. (red.), 1991, *Przedsiębiorstwo w otoczeniu*, Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego, Katowice.
- Fajferek A., Ziolo Z., 1979, *Próba określenia stopnia wyprzedzenia procesów urbanizacji przez procesy industrializacji*, Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych, KBRU PAN, nr 71, Warszawa.
- Fajferek A., Ziolo Z., 1983, *Opóźnienie procesów urbanizacji w stosunku do procesów industrializacji w woj. tarnobrzieskim*, Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych, KBRU PAN, z. 77, Warszawa.
- Fedan R., 1987, *Związek przemysłu spożywczego z rolniczą bazą surowcową województw przemyskiego i zamojskiego* (rozprawa doktorska), WSP, Kraków.
- Fierla I., 1988, *Problemy lokalizacji zakładów przemysłowych* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków.
- Gardzina J., 1988, *Problematyka zaopatrzenia na przykładzie Rzeszowskich Zakładów Przemysłu Skórzanego* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków.
- Górka K. (red.), 1996, *Rola mezoekonomii w rynkowym systemie zarządzania gospodarki. Księga Jubileuszowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesora Józefa Gajdy*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Górz B., 1978, *Problemy przestrzenno-organizacyjne usług w urbanizującym się Rejonie Siarkowym* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzieskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.

- Górz B., Ziolo Z., 1978, *Rozwój infrastruktury energetycznej i komunalnej* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzeskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Gutman E., 1978, *Rozwój i kierunki oddziaływania przemysłu siarkowego na rejon tarnobrzeski* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzeskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Jarczewska-Romaniuk A., 2004, *Przedsiębiorstwa międzynarodowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Warszawa.
- Jarowiecka T., 1978, *Problemy zdrowotno-wypoczynkowe załogi Kombinatu Siarkowego w świetle badań ankietowych* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzeskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 181–189.
- Kozanecka M., 1978, *Zmiany w rozmieszczeniu i funkcjonowaniu transportu w Tarnobrzeskim Rejonie Uprzemysławianym* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzeskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 121–130.
- Krakowska A., 1978, *Rola Tarnobrzeskiego Kombinatu Siarkowego w zmianach struktury kształcenia i zatrudnienia młodzieży* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzeskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 190–213.
- Kuciński K. (red.), 2009, *Strategie przedsiębiorstw wobec wymogów zrównoważonego rozwoju*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Kucińskiego K. (red.), 1998, *Współczesne uwarunkowania lokalizacji przemysłu w Polsce*, Monografie i Opracowania, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Kudelko J. (red.), 2007, *Uwarunkowania rozwoju rzeszowskiego obszaru metropolitalnego w systemie społeczno-gospodarczym i innowacyjnym województwa podkarpackiego*, PAN Oddz. w Krakowie, Prace Komisji Nauk Ekonomicznych, nr 25, Wydawnictwo Oddziału PAN, Kraków,
- Kudelko J., 2005, *Rozwój regionalny a konkurencyjność regionów* [w:] *Uwarunkowania rozwoju konkurencyjności regionów*, Instytut Gospodarki WSIiZ, Rzeszów, s. 57–74.
- Kudelko J., 2007, *Rozwój społeczno-gospodarczy województwa podkarpackiego i poziom jego konkurencyjności na tle kraju* [w:] *Procesy transformacji społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych struktur przestrzennych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków, s. 473–488.
- Luchter L. 1988, *Wybrane problemy techniczno-ekonomiczne i przestrzenne funkcjonowania elektrowni systemowych* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, red. Z. Ziolo, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków, s. 92–97.
- Makieła Z., 1988, *Powiązania zakładu przemysłowego z elementami infrastruktury technicznej* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, red. Z. Ziolo, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków, s. 84–91.
- Ohme J., 1988, *Problematyka siły roboczej w zakładzie przemysłowym* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, red. Z. Ziolo, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków, s. 57–65.

- Rachwał T., 2008, *Problematyka badawcza funkcjonowania przedsiębiorstwa przemysłowego* [w:] *Problematyka badawcza geografii przemysłu*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, Zakład Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej Instytut Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Warszawa–Kraków, s. 53–85.
- Soja M., 1988, *Problemy zatrudnienia w zakładzie przemysłowym* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, red. Z. Ziolo, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków, s. 66–78.
- Troc M., 1988, *Powiązania produkcyjno-przestrzenne zakładu przemysłowego* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, red. Z. Ziolo, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków, s. 79–83.
- Turczyn-Ziolo I., 1978, *Załoga Kombinatu Siarkowego i jej wpływ na przemiany struktury społecznej Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 155–180.
- Turczyn-Ziolo I., 1979, *Aspiracje i plany życiowe młodzieży szkół ponadpodstawowych obszaru uprzemysławianego i rolniczego (na przykładzie województwa tarnobrzесьkiego)*, Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych, nr 72, KBRU PAN, Warszawa, s. 5–142.
- Turczyn-Ziolo I., 1983, *Przemiany sieci szkolnictwa ponadpodstawowego w woj., tarnobrzесьkim pod wpływem procesów industrializacji w latach 1960–1980*, Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych, z. 77, KBRU PAN, Warszawa, s. 187–262.
- Turczyn-Ziolo I., Opis H., Ziolo Z., 1979, *Wpływ przemysłu siarkowego na rozwój i zasięg oddziaływania tarnobrzесьkiego ośrodka szkolnictwa ponadpodstawowego*, Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych, nr 72, KBRU PAN, Warszawa, s. 167–182.
- Ziolo Z. (red), 1978, *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa.
- Ziolo Z., 1978a, *Dochody ludności Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego z pracy pozarolniczej* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 195–120.
- Ziolo Z., 1978b, *Funkcje przemysłu w procesie wzrostu i przeobrażaniu struktury Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 63–89.
- Ziolo Z., 1978c, *Tendencje wzrostu Tarnobrzесьkiego Okręgu Siarkowego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 265–179.
- Ziolo Z., 1978d, *Wzrost zatrudnienia i kształtowanie się ośrodków pracy pozarolniczej* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzесьkiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Ziolo, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 91–104.

- Zioło Z., 1978e, *Próba konstrukcji teoretycznego modelu okręgu przemysłowego* [w:] *Przemiany społeczno-ekonomiczne Tarnobrzeskiego Rejonu Uprzemysławianego*, red. Z. Zioło, PAN, Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, PWN, Warszawa, s. 25–39.
- Zioło Z., 1980a, *The Dynamic Micro-Spatial Model of an Industry Centre. A paper present at the Symposium on the Spatial Dimension of Industrial Systems. Structure, Process and Stages. The Commission on Industrial Systems, 24th International Geographical Congress, Tokyo, Japan, August, Wyd. Nauk. WSP, Kraków, ss. 31.*
- Zioło Z., 1980b, *Wpływ przemysłu na rozwój społeczno-ekonomiczny regionu rzeszowskiego*, Seria „Problemy Rejonów Uprzemysławianych”, PAN, Warszawa.
- Zioło Z., 1982a, *International Connections of Polish Sulphur Industry*. Latin American Regional Conference, IGU Commission on Industrial Systems, Department of Geography F.F.L.C.H. USP, Sao Paulo, ss. 11.
- Zioło Z., 1982b, *Regionalizacja geograficzna – hasła* [w:] *Słownik geograficzno-ekonomiczny*, red. L. Pakuła, J. Rajman, Wyd. Nauk. WSP, Kraków.
- Zioło Z., 1988, *Funkcjonowanie i rozwój przedsiębiorstwa przemysłowego w przestrzeni geograficznej* [w:] *Zakład przemysłowy w akademickim kształceniu nauczycieli geografii*, red. Z. Zioło, COMSN, WSP w Krakowie, Wyd. Nauk. WSP, Kraków, s. 8–24.
- Zioło Z., 1990, *Model badania relacji zachodzących między cechami charakteryzującymi aspekt ekonomiczny, ekologiczny, społeczny i organizacyjny w zagłębiach górniczo-przetwórczych* [w:] *Funkcjonowanie zagłębi górniczo-przetwórczych z punktu widzenia wymogów ekologicznych, ekonomicznych i społecznych*. Materiały sympozjum. PAN Centrum Podstawowych Problemów Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią, CPB-R nr 1.7 „Zwiększenie efektywności pozyskiwania i wykorzystania surowców mineralnych”, Kraków, grudzień, s. 24–48.
- Zioło Z., 1994 (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*, red. Z. Zioło, *Materiały i sprawozdania*, z. 28, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauczycielskich, Komisja Geografii Przemysłu PTG, Warszawa–Kraków.
- Zioło Z., 1996, *Miejsce mezoekonomii w ekonomii* [w:] *Rola mezoekonomii w w rynkowym systemie zarządzania gospodarki. Księga Jubileuszowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowo-dydaktycznej Profesora Józefa Gajdy*, red. K. Górka, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków, s. 55–58.
- Zioło Z., 2009, *Model badań procesu transformacji elementów w przestrzeni geograficznej* [w:] *Współczesne problemy przemian strukturalnych przestrzeni geograficznej (książka dedykowana Profesorowi Eugeniuszowi Rydzowi w 70. rocznicę urodzin)*, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk, s. 103–117.

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest określenie miejsca przedsiębiorstwa w przestrzeni regionalnej. Na tle różnych koncepcji regionu ekonomicznego i problematyki badawczej wpływu przedsiębiorstwa na przemiany struktury regionalnej przedstawiono model relacji zachodzących między przedsiębiorstwem a różnymi elementami przestrzeni regionalnej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej).

**Functioning the enterprise in structure of region
– outline of model**

Summary

The object of article is qualification of place of enterprise in regional space. On background of different conceptions of economic region and the investigative problems of influence on transformation of regional structure, introduced the model of relationship between enterprise and the different elements of regional space (natural, social-economic and cultural).